

Päätoimittaja
Minna Kaarakainen
minna.kaarakainen@uef.fi

Toimitussihteeri
Jenna Grundström
toimitussihteeri@socialmedicine.fi

Lehden internetsivut
<http://journal.fi/sla>

Julkaisija
Sosiaalilääketieteen yhdistys ry
Socialmedicinska föreningen rf

Julkaisijan osoite
Sosiaalilääketieteen yhdistys
c/o Paula Jääskeläinen
PL 42 (Unioninkatu 33)
00014 Helsingin yliopisto

Yhdistyksen puheenjohtaja
Tomi Mäki-Opas
Itä-Suomen yliopisto (sij. Helsinki)
tomi.maki-opas@uef.fi

Yhdistyksen sihteeri
Sanna Nykänen
sihteeri@socialmedicine.fi

Ilmestymisaikataulu
Neljä numeroa vuodessa (helmikuu, toukokuu, syyskuu
ja joulukuu)

Kirjapaino ja taitto
Kirjapaino Hermes Oy

Tämä julkaisu on saanut TSV:n kautta tieteellisen
julkaisuutoiminnan avustusta, jota opetus- ja
kulttuuriministeriö myöntää Veikkauksen
tuotoista

ISSN 0355-5097
Kirjapaino Hermes Oy 2024

Sosiaalilääketieteen menetelmät elävät ajassa — ja niitä on myös huollettava

Sosiaalilääketiede tarkastelee terveyttä ja sairautta sosiaalisissa yhteyksissään. Riikka Lämsä ja Veli-Matti Partanen (2018) kysyivät kuusi vuotta siten kuudelta suomalaiselta sosiaalilääketieteilijältä ajatuksia tulevaisuuden sosiaalilääketieteestä. He vastasivat seuraavasti: Teknologian kehitys ei saa synnyttää uutta eriarvoisuutta. Palvelujärjestelmän on turvattava ikääntyvälle väestölle hyvä hoito ja turva. Globaalit olosuhteet vaativat uusia ratkaisuja. Sosiaalilääketieteilijät myös muistuttivat, että tarve tutkia terveyskäyttäytymistä ei uusista haasteista huolimatta häviä mihinkään. (1)

Sosiaalilääketieteilijöiden esiin nostamat tulevaisuuden aiheet näkyvät menetelmäteemanumerossamme. Otto Sahlgren kirjoittaa puheenvuorossaan tekoälyn ja datamassojen luomista eettisistä dilemmoista. Tekoäly saattaa olla teknisessä mielessä tehokas ennakoimaan ja tunnistamaan erilaisia sairauksia, mutta sen rakentamat mallit voivat olla vinoja ihmisryhmien välisten historiallisten eriarvoisuuksien takia. Mallien oppimat korrelaatiot voidaan valjastaa ongelmalliseen profilointiin, kohdennettuun mainontaan ja jopa syrjintään. Sahlgren esittää kolme lähestymistapaa (elinkaari, kriittinen ja sosiotekninen) eettisiin pohdintoihin. Niiden soisi valtavirtaistuvan osaksi tieteellistä ajattelua jo opiskeluaikana.

Tekoälyä on hyödynnetty suomalaisessa sosiaalilääketieteellisessä tutkimuksessa verrattain vähän. Ida Toivonen ja kumppanit tekivät menetelmällisen kokeilun, jossa he ryhmittelivät vanhustyöntekijöiden teknologiaan liittämiä tunteita. Kirjoittajien mukaan isoilla kielimalleilla on monia mahdollisuuksia sosiaalilääketieteellisessä tutkimuksessa. Ne voivat esimerkiksi auttaa löy-

tämään tekstimuotoisesta datasta entistä paremmin rakenteellisia mittareita sekä tiivistämään osuvalla tavalla pitkiä ja rönsyileviä tekstejä.

Hiljaisten ja näkymättömien ilmiöiden havaitsemiseen ja tarkasteluun sopivat kuitenkin myös hyvin tunnetut perinteisemmät ihmisvetoiset menetelmät. Etnografian tekijä viettää runsaasti aikaa ihmisten parissa. Pitkäaikainen eläytyvä ja mukautuva havainnointi auttaa havaitsemaan sellaista, mikä piiloutuu valmiiksi suunnitelluilta kyselyiltä ja joskus jopa avoimilta haastatteluilta. Tässä teemanumerossa etnografista otetta edustaa Nina Lunkan ja kollegoiden artikkeli visuaalisesta etnografiasta. He esittävät, että visuaalinen etnografia voi tavoittaa muita menetelmiä paremmin esimerkiksi ruumiillista kokemuksellisuutta. Visuaalinen etnografia antaa lisäksi mahdollisuuden terveyskäyttäytymisen hienosyiseen tarkasteluun tietyssä tilassa ja ajassa.

Terveyskäyttäytyminen on sosiaalilääketieteen ikuisuuskysymys, johon liittyvä tietoperusta on jo laaja. Pelkästään asioiden välisten yhteyksien raportointi ei vielä kerro esimerkiksi sitä, millaisesta käyttäytymisestä seuraa terveyttä. Kausaalisuuden osoittaminen vaatii erilaisilla tutkimusasetelmilla tehtyjen tutkimusten vertailua, ja siltikin syy-seuraussuhteiden todentaminen voi sosiaalisessa maailmassa jäädä epävarmaksi. Vaikka kausaalisuuden pätevä osoittaminen ihmisten välisessä ja risteilevien voimien maailmassa on miltei mahdotonta, Karri Silventoinen ja Antti Latvala rohkaisevat pohtimaan kausaalisuutta tutkimuksissa.

Valtava määrä tutkittua tietoa sijaitsee tietokannoissa erilaisten asiansanojen takana. Siksi tietoa kokoavat kirjallisuuskatsaukset ovat arvokkaita lahjoja tiedeyhteisölle. Katsaukset auttavat tiivistämään tietoa intervention käyttöönottoa varten, pohtimaan kausaalisuuksia ja todentamaan laki- ja politiikkamuutosten seuraamista. Yksittäiset tutkimukset eivät vielä anna riittävää näyttöä toisin kuin hyvälaatuiset järjestelmälliset katsaukset. Virpi Jylhä ja kollegat kuvaavat artikkelissaan erilaisia katsauksia osana sosiaali- ja terveydenhuollon näyttöön perustuvien suositusten kehittämistä. Kirjoittajat odottavat tekoälyn sovelluksineen tuovan tulevaisuudessa apuvälineitä järjestelmällisten katsausten laatijoille.

Suvi Rovion ja kumppaneiden käsittelemä ja jo 1980-luvulta alkanut ja nyt kolme sukupolvea

kattava kohorttitutkimus Lasten sepelvaltimotaudin riskitekijät (LASERI) lepää jättiläisen – aikaisempien akateemisten sukupolvien – hartioilla. Ainutlaatuisessa tutkimusasetelmassa tutkitaan epigeneettistä periytymistä kolme sukupolvea käsittävässä aineistossa. Kirjoittajat kertovat, että LASERI haastaa kehittämään tilastotoanalyysin menetelmiä, jotka pystyvät vastaamaan ylisukupolvisiin tutkimuskysymyksiin. Jos se onnistuu, tutkimusnäyttö saattaa muuttaa periytymistä koskevaa tieteellistä ajattelua ja avata uusia tutkimusnäkökulmia.

Menetelmähuollollisesta osuudesta vastaa Esa Läärä, joka muistuttaa, että tilastollinen testaaminen on usein liiallista ja rutiininomaista tavalla, joka haittaa tieteen edistymistä. Läärän artikkelista on luettavissa kehittämis ehdotus myös Sosiaalilääketieteelliselle aikakauslehdelle. Rutiininomaisen testaamisen sijaan pitäisi haastaa tutkijoita tulkitsemaan ilmiöiden sosiaalisia yhteyksiä. Läärän havainnon mukaan viimeisten vuosien aikana julkaistujen artikkeleiden aineistot eivät kertaakaan ole olleet satunnaisotoksia hyvin määritellystä kohdeväestöstä. Silloin malioletukset tilastolliselle testaukselle eivät täyty eikä *p*-arvojen oppikirjatulkintoille ole tukevia perusteita.

Menetelmäteemanumeron artikkelit ovat näyte sosiaalilääketieteellisistä menetelmistä tässä ajassa. Yhtenä tulevaisuuden lupaavana menetelmänä mainittakoon niiden lisäksi suuntaus, jossa otetaan tutkittava kumppaniksi. Tällaiset tutkimukset kulkevat yhteistutkijuuden, kansalaistieteen ja kansatutkimuksen nimillä (2). Yhteistutkijuus tutkittavien kanssa voi rikastaa analyysiä, lisätä tutkimuksen luotettavuutta sekä auttaa tunnistamaan tutkimuseettisiä dilemmaa ja löytämään niihin vastauksia.

ANNA-MARIA ISOLA

Teemanumeron toimittivat Anna-Maria Isola, Maijaliisa Erkkola, Jaakko Nevalainen ja Reijo Sund.

LÄHTEET

- Lämsä R, Partanen V-M. Sosiaalilääketiede: mitä se on ja mihin menossa? Puheenvuoro. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2018;55:71–75.
- Kulmala M, Spišák S, Venäläinen S. (toim) Kanssätutkimus: ihanteet ja käytännöt. Tampere University Press, Tampere 2023.